

JEZIČNI I SADRŽAJNI ASPEKTI ĐURĐEVIĆEVA »DERVIŠA«

Nasko Frndić

U hrvatskoj baroknoj poeziji XVII. stoljeća lirsko-dramski spjev »Derviš« Stijepa Đurđevića jezičnom osebnjuošću i sadržajnim izazovima usamljeno je književno ostvarenje. Ovaj dubrovački pjesnik nadahnuto je posegnuo u susjedni bošnjački jezični idiom, a s nakanom izraziti sasvim dubrovački lirski i dramski sadržaj, štoviše odabranoj temi dati jaku parodijsku intonaciju, s mjerom kolebajući između uživljavanja u ljubavne zanose svoga junaka i distanciranja od njegovih namjerno kićenih ljubavnih epiteta, na taj način iskazujući i pripadnost i kritički odnos prema lirskom petrarkističkom nasljeđu dubrovačkih pjesnika XV. i XVI. stoljeća.

Da je u XVII. stoljeću i kasnije bio »Derviš« poznat i prihvaćen među čitalačkom elitom, dokaz je i legenda koja je zapisana o nastanku toga spjeva. Ta je legenda vezana za burnu biografiju Stijepa Đurđevića. Mihovil Kombol kaže da je Đurđević »...bio u mladosti jedan od onih vlasteličića kojima mač nije služio samo za ukras, kako se vidi iz zapisnika dubrovačkih sudova. Dva puta u kratko vrieme dopada tamnice zbog izgreda, a jednom je čak osumnjičen i radi ubojstva ... Daskora je upleten u akciju vojvode od Savoje i Mantove oko podizanja ustanka protiv Turaka na Balkanu, i dubrovačka ga vlada, znajući opasnost takva pothvata, kažnjava četirigodišnjim progonstvom«, navodi Kombol u svojoj Poviesti hrvatske književnosti do preporoda (Matica hrvatska, Zagreb, 1945).

A legenda o nastanku »Derviša« vezana je za jedan autorov boravak u zatvoru. Na izlasku iz tamnice u dubrovačkom Kneževu dvoru bradatog zatvorenika ugledala je kneževa kćerka, pa iznenađena neobičnim susretom, uskliknula: »Gle kakav je,

kao neki derviš!« Stijepo Đurđević čuo je taj ženski usklik, okrenuo se, ugledao prekrasnu djevojku i na prvi pogled se zaljubio. Odlučio je svoje osjećaje prenijeti u srce i misao pravog derviša. Tako ovu legendu navodi dr. Rafo Bogišić u svom Zborniku stihova XVII. stoljeća (Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska i ZORA, Zagreb, 1967). Taj susret između zatvorenika Đurđevića i kneževe kćerke zaista se mogao dogoditi u Kneževu dvoru, u čijem se sjeveroistočnom kutu prostranog atrija i danas nalaze vrata nekadašnje tamnice. A kneževa ljepotica mogla je silaziti niz kamene stepenice iz gornjih kneževih soba, i pogled s tih stepenica usmjeren je ravno prema vratima nekadašnjeg zatvora. Eto, već sama ova legenda nosi izražajnu dramsku sliku koja bi se mogla autentično dočarati ako bi nekom kazališnom redatelju bilo ponuđeno scenski oživotvoriti Đurđevićeva »Derviša«.

Međutim, nisu dramske vrijednosti primarne u ovom spjevu nego su to njegove pjesničke posebnosti. U »Dervišu« je sadržana stvaralačka dvojnost. Naime, pjesnik je očito bio iskreno zaljubljen u svoju odabranicu, i to je u spjevu iskazao svom puninom ljubavnog zanosa. Pa ipak je njegov pjesnički govor dvoznačan, jer u isto vrijeme uzdiže privlačnu ljepoticu, sve njene fizičke pa i duhovne čari, ali se na usta derviša i ruga njenoj krutoj naravi, koja šutnjom prima ljubavno udvaranje, a ponašanjem odbija da se ljubavna igra završi fizičkim kontaktom i ljubavnim užitkom. To je i bio razlog zbog kojeg je Đurđević svoj ljubavni pjesnički zanos posudio jednom dolitalom bošnjačkom dervišu.

Već svojom prvom strofom u šest osmeraca autor iskazuje baroknu razvedenost svog pjesničkog govora: »Ja sam Dedo ašik derviš / ki ti izranjen padam prid dvor; / izid', džanum, da me vidiš / i da čuješ moj razgovor – / je li sladak, a, što veliš? – / ja sam Dedo smamljen derviš!« Evo prvim stihom je predstavio neobičnog momka – svog dvojnika u čijem se liku skriva pjesnik, koji već u drugom stihu priznaje osobnu zaljubljenost »ki ti izranjen padam prid dvor«, a onda opet bježi u posuđeni lik i govor derviša: »izid', džanum (dušo), da me vidiš«. U trećem i četvrtom stihu javlja se parodija, ismijavanje petrarkizma: »i da čuješ moj razgovor – / je li sladak, a, što veliš? –«. Šesti stih je barokno variranje prvog stiha: »Ja sam Dedo smamljen derviš!«

Prvom je strofom autor sazeo suštinu čitava spjeva, koji se odlikuje prije svega originalnom kombinacijom dvaju govora — pjesničkog dubrovačkoga i aljamiado-bošnjačko-muslimanskog, što je ilustrativno za prvu polovinu XVII. stoljeća kada je Dubrovnik održavao bogate trgovačke i respektabilne diplomatske odnose s turskim carstvom na konavoskim granicama. Đurđevićev »Derviš« je plod tolerantnog onodobnog prožimanja dviju kultura, koje su i na planu religije imale u samom Dubrovniku jedan spomenik suživota, a to je bila u starom gradu muslimanska bogomolja – džamija koja je postojala sve do potresa 1667. namijenjena musafirima–putnicima Muslimanima koji su dolazili u Dubrovnik trgovačkim

poslovima a ti su dodiri imali i svoje kulturološke reflekse. Tako se Stijepo Đurđević u samom Dubrovniku mogao upoznati i oduševiti bošnjačkim muslimanskim oblikom ašik–poezije, a koju je tako skladno stopio s dubrovačkom lirikom u jedinstvo pjesničkoga govora u svome »Dervišu«. Upravo u tom XVII. stoljeću na tlu Bosne i Hercegovine bila je u punom cvatu muslimanska aljamiado–poezija, čiji sedmerci i osmerci nose iste pjesničke naboje barokne kićenosti, pjesničkih ukrasa, među ostalim i ponavljanjem udarnih stihova, koji su nosili poruku i vjersko–moralističku pouku.

Ne možemo zbog »Derviša« Đurđeviću pripisati sklonost Turcima zbog kojih je 1612. kažnjen četvorogodišnjim progonstvom, »...jer je pomogao bratu Jakovu i prijatelju Jakovu Ristiću, protuturskim zavjerenicima, a talijanskim pouzdanicima, da pobjegnu iz zatvora« (R. Bogišić, Zbornik stihova XVII. stoljeća, str. 83). Iako je autor odabrao jedan bizaran bosanski lik, bradatog pripadnika islamske sekte derviša, za svog pjesničkog udvaračkog portparola, nije mu oduzeo ništa od njegove autentičnosti, a dodao mu je svoj meditativan i kritički način mišljenja i tumačenja osjećaja, doživljaja, duhovnog i fizičkog shvaćanja svijeta i odnosa među pojavnostima. Tako je već u drugoj strofi Đurđevićev derviš kićeno ironičan i pjesnički elokvant: »Od repate ljepša s' *zvizde* (bosanska ikavica, pr. N.F.) / i od sunca i od zore, / punija si dike i gizde / negli čičak posred gore, / a sva u licu ružom captiš – / ja sam Dedo smamljen derviš!«

Pjesnik apozicijama zvijezda, sunce i zora patetično uzdiže ljepoticu u nebesa, a onda je ironijom spušta na priprostu čičkovitu zemlju usporedbom da je punija »dike i gizde / negli čičak posred gore«. U finalu iste strofe pjesnik odaje ipak svoju zaljubljenost: »a sva u licu ružom captiš – / ja sam Dedo smamljen derviš!« Tom jezičnom i sadržajnom akrobatikom prožet je čitav spjev, kao dopadljiva barokna igrarija, kojom je prekrivena bol zaljubljenog neutješnog udvarača. Autor jasno kaže da ga njegova privlačna odabranica ne prihvaća: »moje od mene srce baška / bez milosti svakčas držiš – / uvrijeđen sam Dedo derviš. Zbog odbijanja zaljubljeni stradava: »nu đuzeluk (ljepota) tvoj me kolje / i veoma jedno prli, /.../ zlovoljan sam Dedo derviš!«

Neki su književni povjesničari Đurđevićeva »Derviša« svrstali u žanr specifičnog ljubavnog romana (Bogišić), a neki tom spjevu pripisuju dramske osobujnosti. Svakako ima romaneskne poetičnosti u »Dervišu«, a ima i dramskog nijansiranja i suprotstavljanja, pa i obrtanja raspoloženja više samo derviša nego njegove drage, koja ostaje nijema i hladna, ali nije odsutna, nego naprotiv, njena je šutnja znakovita, vrlo prisutna i upravo dramatična, jer je u njoj sadržano iščekivanje — da li će onaj koji se u ljepoticu zagledao, pružiti joj riječima i djelima ono što ona smatra dovoljnim, da bi uzvratila na njegovo udvaranje. Đurđevićev »Derviš« je zapravo beckettovska monodrama s dva lica od kojih jedno šuti, a drugo govori

cijepajući svoje biće na dva antagonistička dijela, nudeći ljubav i poništavajući je, izazivajući dramu i stradajući u njoj. Ljubavni solilokvij naslovnog junaka pršti emocijama i pjesničkom smjelošću racionalnih usporedaba. Autor je »Derviša« dobro natopio eterom produhovljene parodije, da bi se distancirao od petrarkističke jednolične opijenosti ljubavnim uznesenjem. Ironija kojom Đurđević derviš svoju dragu uspoređuje s nakićenim čičkom, prizemljuje ovaj spjev, dajući mu vrijednost višeznačna pjesničkog ostvarenja.

Uživljujući se u psihologiju odbijenog smiješnog udvarača Đurđević budi u svom dvojniku spoznaju da je to sve šala: »Što se tužnim Dedom šališ, / slatka moja haramzado«. U Škaljičevom rječniku turcizama značenje riječi haramzada pod jedan je kopile, vanbračno dijete, a pod dva »harambaša, gorska haramija«. I jedno i drugo značenje je diskreditivno za čarobnu vilu, kojoj se autor obraća u liku derviša, iako bi se to mjesto moglo shvatiti kako pjesnik od milja atribuirao svoju dragu zločestim epitetom. U sljedećoj strofi autor svoje usporedbe draži ljepotice spušta na nivo kulinarskih pučkih užitaka: »Od pilava draža s' meni / i od masla i od meda«. A zatim artističkim uznesenjem iz prizemnih asocijacija Đurđević diže odabranicu u nebeske visine: »Ti si rajski melek (anđeo) lijepi / koji sletje zgara s nebi, / ki me opoji i zaslijepi / da već ne znam ništa o sebi«.

Takvim oscilacijama između zemlje i neba, uzdizanjem i prizemljenjem svoje vile Đurđević stvara dinamiku pjesničkog jezika i sadržaja u spjevu »Derviš«. Ako se ljepotica ne oglašava riječima, ona ipak daje znake svoga prisustva očima: »tvojjem slatkijem kad pogledom / pečaona (žalosna) me oporaviš – / ja sam Dedo trudan derviš!« Zatim u nekoliko osmeračkih sekstina Đurđević otkriva neutaženu čežnju svog junaka za djevojkom koja udvarača pomiluje pogledom, ali ništa dalje ne dopušta, iako vidi kako on pati nastrijeljen ljubavlju: »zlatnom strijelom ... džiger sveđ moj raniš«. Derviš upravo vapi za dodirom: »Pomiluj me radi boga, / o gizardava, o pridraga / haramijo srca moga«. Kad drugog izlaza nema, derviš poseže za svojim čarolijama: »Hamajliju (amulet, talisman) već ću nosit, / kôm ću tebe moć usilit, / kad ti ljubav dođem prosit«.

Iako pokušava različitim načinima pridobiti ljepoticu, derviš zna tko je i kakav je, fizički zapašten i traljavo odjeven, te se opravdava pred djevojkom: »Zbabljen, zgrbljen nu ako sam / ne imam vele ja godišta / moju mladost poharo sam / ne hajući za me ništa«. Ali još je u njemu ostala snaga: »ali u meni nu vidjet češ / veću snagu neg u lava, / k tebi ako me ti pripustiš – / jakostan sam Dedo derviš!«

Nije Đurđević derviš pjesnički brbljavac i ljubavna neznalica, jer je već imao muških iskustava. Njega je »...sveđ ljubila / đuzel Mare iz Cernice«, a to mu je, misli derviš, smetnja uspjehu kod oholo Dubrovčanke: »zacijeć česa na me mrziš? – / ja sam Dedo gizard derviš!« Na tom mjestu iz njega bukne otpor i ponos njegova plemenitog podrijetla: »Nijesam čoban ni kopile, / jok, ja nijesam kiridžija, – / od

kadune (ugledne gospođe) ja sam vile / s kôm me rodi čelebija (otmjén gospodin); / da čemu me već ne grliš? – / plemenit sam Dedo derviš!«

Đurđevićev neposredni utjecaj sadržajem »Derviša« prepoznajemo u satiričnoj »Pjesni godišnicam od ulice« Antuna Gleđevića, koji se rodio 24 godine nakon Đurđevićeve smrti. U navedenoj Gleđevićевой pjesmi kao da nalazimo Đurđevićevu pučanku iz Hercegovine — đuzel Maru iz Cernice, koja je ljubila derviša. Kod Gleđevića ljubavno udvaranje između Bošnjaka muslimana i Dubrovčanke otišlo je nešto dalje, a to doznajemo nakon uvodnih stihova: »Babka u bijeloj pocjelici / vodi kolo po ulici. / U tom kolu Anka bosa / i š njom Kate kukonosa /.../ Lucija se bani i kreće / i nogami uz gunj meće, / a prknjača prc–Tomaša / s Prijekog ih gleda i sluša. / Kolovođa dočim gazi, / padoše joj puni špazi: / uzeše se njom rugati, / ona im roge omicati / veleći im (i sad dolazi detalj koji podsjeća na »Derviša«): »Ja sam vila / scijenjena od svih vazda bila; / mene hodža jes dvorio / i za ljubu svu prosio«.

S dubrovačkim »godišnjicama« (sluškinjama) lakše se izlazilo na kraj nego s goparskim kćerima, pa je Đurđevićev derviš na pravim mukama. Tražeći načina kako se približiti ljepotici bio se odlučio: »vala ću ti dar darovat / ki podoban jes za paše«. Ali Dedo nema zlata ni dragulja koji bi impresionirali uznositu Dubrovkinju. On je muslimanski derviški redovnik, te u osobnoj neimaštini može ljubljenoj ženi ponuditi: »mê tekije lijepu zgradu /.../ i oko nje sve livadu, / svoj teferič da tuj staviš – / dobrotiv sam Dedo derviš!« I to je samo šaljiva domislca zaljubljena, neutješena udvarača, jer tekija, derviška zgrada u kojoj se obavljaju obredi, javno je dobro ili po islamu vakufski, to jest zakladni, zavjetni neotuđivi imetak. Tih je tekija bilo najviše u Sarajevu, ali i po drugim mjestima Bosne i Hercegovine. Derviši su bili svrstani u nekoliko sekta ili derviških tarika. Razlikovali su se po načinu vršenja pobožnosti u specijalnim obredima. Prvi derviški red Kaderije ili Kadirije osnovan je u Maloj Aziji u XII. stoljeću, za vladavine ujedinitelja turskih plemena Seldžuka. U Sarajevu je bila poznata tekija reda Halvetija koja je imala i svoj hanikah, to jest internat ili konvikt za dervise u sastavu vakufskih dobara Gazi Husrevbegove u Sarajevu najveće džamije. Drugi poznatiji sarajevski derviški red bili su Mevlevije, čija je tekija bila malo izvan centra — na Bentbaši uz rijeku Miljacku. Poznat derviški red izvan Sarajeva bili su Nakšibendije, koji su imali svoje tekije u Travniku, Visokom i na Oglavku.

Sarajevski ljetopisac Mula Mustafa Ševki Bašeskija ostavio je zapise o mnogim uglednicima od sredine XVIII. do početka XIX. stoljeća, a među njima ima i derviša. Evo kako je opisao jednoga. Zvao se »Kuranija (Kurani) čiji je pjesnički pseudonim (bio) *Mejli*, kosati derviš u ćulahu (bijela kapica slična albanskoj) od ugledne porodice, učen i obrazovan, odličan pjesnik — piše Bašeskija — tako da mu ravnog nije bilo u čitavoj Bosni ... Bješe neženja, bijele brade, pametan, bistra pamćenja, odgojen i učen. Bio je i slikar. Konačno, iako bijaše dobar poznavalac

arapske gramatike i sintakse, nije se isticao kao poznavalac arapskog jezika. Krasno je pisao pismo talik.« Nisu svi derviši bili vjerski intelektualci. Među njima je bilo i običnih građana. Evo kako je Bašeskija jednog takvog opisao: »Hadži Ahmed Prešljo, trgovac duhanom, poludio od pića. Nakon ozdravljenja stupio je u derviški red; obuče hrku (topli gornji haljetak), ćulah, zanemari ovaj svijet i postade pravi derviš. Redovno je obavljao namaz (molitva s klanjanjem), dobar čovjek, ostario je i umro.« I još jedan Bašeskijin suvremenik, bliskog nam zanimanja: »Hadži Salih, knjigovezac, koji u svom zanatu bijaše pravi majstor ... Bio je ... potpuni sofija (mistik), ljubitelj derviša i bogougodnika, a i sam je bio bogougodnik. Nosio je na glavi čatal–turban ... Iako nije bio učen, ipak se vladao po nauci. Imao je nježan glas i govor.« (Svi citati iz Bašeskije prema prijevodu s turskog Mehmeda Mujezinovića u knjizi Mula Mustafa Ševki Bašeskija: LJETOPIS (1746–1804), Sarajevo, 1968.

Uvjerljivost Đurđevićih slika i živo dočarana psihologija bošnjačkog Dede derviša s izvornim jezičnim i etničkim kompendijem asocijacija nudi nam pretpostavku da nije samo legenda o autorovu susretu s ljepoticom u Kneževu dvoru bila dovoljno kao poticaj za ovaj spjev, nego je vjerojatno u nastanku »Derviša« bio i jedan impresivan pokušaj ljubavnog zblizavanja lijepe Dubrovkinje i muslimanskog možda bradatog derviša ili nekog pjesnički nadahnutog putnika namjernika, koji je Đurđeviću bio dobro došao za bizarnu fabulu i za njenu parodijsku interpretaciju. Jer Đurđevićev derviš je toliko samosvojan i autentičan, da se vidi kako neposredno rastvara svoju bošnjačku dušu, natopljenu aljamiado pjesničkom poetikom, u kojoj je vrlo izražajno ašikovanje — ljubavno udvaranje. A riječ ašik — ljubavnik, u varijantama ašiklija i ašikluk bile su u ta stara vremena prešle iz poezije u život dotle da se u Sarajevu jedna mahala (kvart) i danas zove Ašikovac.

Đurđević svoj spjev počinje pravim aljamiadskim ašiklijskim osmercem: »Ja sam Dedo ašik derviš«, koji ne žali svojoj dragoj dati »kožu kaplan–posta« tj. tigrovu kožu »kôm se rese sve delije, / da njom pendžer svoj urešiš«. Da pridobije naklonost Dubrovkinje, derviš će joj dati još jednu intimnu dragocjenost: »Tikvica ti na dar ova / majstorije puna svake, / koju mi hodža moj darova — / još na bradi ne imam dlake«. Dervišima su bile bliske čarolije, pa je mogla tikvica koju spominje derviš biti neka vrsta bosanske čarobne lampe, ili jednostavno to je bila uređena posuda za jelo, jer u sljedećoj strofi derviš nastavlja: »Još kašiku imam i štap — / i toj ću ti darovati! / benum džanum (dušo moja) čin'mo hesap« (trgujmo).

Ali sve mu je »zain oldi« — uzalud, jer »na plač moj gluha stojiš« i na pozive »Đel (dođi) na čardak« i »ukaž' mi se da me utješiš«. Nema odaziva, pa derviš ako drugo ne pomaže, nudi i viteško rješenje: »čik mejdane« (izađi na dvoboj) i »đure šelum« (pohrvimo se). Groteskna dramatika dalje raste, jer derviš koji se osjeća »zatočenik«, »uhiljen« (ojađen), »ucviljen« pripravan je i na samouništenje: »Mnokrat uzmem britvu u ruku / ter izrežem vas sam sebe«. To fizičko ranjavanje

bio je dio vjerskog i čarobnjačkog rituala derviša u Bosni. Oni su prema predaji koja postoji u narodu, zabadali sebi duge tanke igle kroz oba obraza da nije potekla kap krvi, i time su impresionirali puk i pridobivali nove sljedbenike. Tako i ovaj Đurđevićev derviš, iako »jarali oldum« (izranjen) po tijelu, on osjeća da su brojnije one rane u srcu, pa predbacuje svojoj dragoj: »a ti neć' me da ozdraviš — / ja sam Dedo bolan derviš!«

Zatim se derviš još dublje spušta u fizičko i ljubavno stradaje, prijeteći: »... u krvi vas podušen / kad se smrtno ja izrežem / u pokrovcu ter poružen / hukajući ti prid dvor ležem«, s nakanom izazvati pozornost prolaznika: »i zavikam 'medet' (milost), a oni (dakle publika spontanog teatra na otvorenom prostoru) »u gorku me videć vaju, / proplaću se nada mnome / i paka me upitaju: / Čemu taj plač, Dedo, tužiš? ja sam Dedo nebog derviš«. Tu se pretapa dubinski osjećaj tragičnog stanja jednostrane zaljubljenosti i monodramsko glumljenje, to jest derviševo uživljanje u takvo osjećanje i razmišljanje, pri kojem spominje i huktanje (»hukajući ti pri dvor ležem«), a to je također dio poznatog rituala bosanskih derviša, koji su zbornu u svojim tekijama, sjedeći na tepesima s podvijenim nogama, satima do omamljenja huktali trzajući glavom na desnu pa na lijevu stranu, uz dramatičan zborni ritam »hu—hu—hu—hu!« I kad su došli do određenog stupnja transa, nastavljali su ostali iracionalni derviški ritual.

Očito je i ovaj Đurđevićev derviš stupnjevao svoje ljubavno iskazivanje, od verbalnog individualnog do animacije zajedničkog zbornog angažiranja, jer oni koji su do malo prije bili neutralni, sada pitaju derviša: »Čemu taj plač, Dedo, tužiš«, a on, da ih glumački pridobije, da ih općini svojom sudbinom, odgovara: »... roneć suze / eto Dedo veće gine, / eto ahar (konjušnicu) za stan uze / a čul (kostrijet) za haljine.« Da još jače svoje gledatelje veže uz se, derviš bešćutnoj ljepotici prinosi najčudniji ljubavni dar, verbalnu žrtvu u krvi: »Ne, zvjerinja od nijednoga / neg ti malo kurban tvorim / od pečena srca moga / ki u plamenu svakčas gorim / er pogledom sveđ me prliš — / izgorjen sam Dedo derviš!«

U vođenju kroz različita psihička stanja, spustivši do dna naturalističke slikovitosti svog derviša Đurđević kao pjesnički vitalni artist zatim uspravlja svog junaka—glumca od kurbanske žrtve vlastitog srca do pjevača s čengijom (neka vrsta harfe) u rukama. Dakle, sve je igra i gluma, monodramsko sugestivno zazivanje da bi se ganula duša i omekšalo srce tvrde ljepotice: »Pod čengiju beit (stih) tužan / kliknem mnokrat ... / ... / tvoj sam sužan«. Derviš ovdje i Allaha upleće u svoju tužaljku: »Alahise verse (za ljubav božju) ... / ... / o gizdava ma sultano! / vrijeme da tvoj gnjev utaziš — / pogubljen sam Dedo derviš!«

Koliko god sadržaj spjeva kazuje svu pjesničku slojevitost autorova doživljaja svijeta, u »Dervišu« Đurđevićev jezik je posebno bogatstvo, sastavljeno od dvaju živućih pjesničkih izvora — hrvatskog dubrovačkog i muslimanskog bošnjačkog

govora u pjesnički plodnom XVII. stoljeću. Dok u Dubrovniku cvjeta barokna kićenost i parodijska duhovitost, dotle u bosanskim gradovima, u derviškim tekijama, na muslimanskim teferičima i sijelima, te u noćnim momačkim i djevojačkim stihovanim razgovorima cvjeta aljamiado–poezija, protkana romantikom sevdaha, i bogobojaznim poukama, ali i duhovitim humorističkim dosjetkama. U noćnim sevdalinskim satima između momka i djevojke bila je na prozoru drvena rešetka (mušebak) koja je pružala zaštitu od direktnog dodira, i dvoje mladih mogli su samo šaptati i u stihovima otkrivati treptaje svojih žudnji, pa je i ta okolnost pomagala da se uskraćeni dodir pretvori u ljepotu i bogatstvo pjesničkog govora.

Jedan takav zaljubljenik neostvarenih snova zaista se mogao naći u Dubrovniku i Đurđević biti živim poticajem za stvaranje »Derviša«, jer jezik ovog spjeva koliko i sadržaj na to nas upućuje. Većinu ključnih riječi u svojim osmeračkim sekstinama Đurđević je uzeo iz bošnjačkog muslimanskog jezičnog fundusa, na primjer: »Ja sam Dedo *ašik derviš /*, izid' *džanum* da me vidiš /, nu *duzeluk* tvoj me kolje /, slatka moja *haramzado /*, Ti si rajski *melek* lijepi /, molju ti se *čeremejle /*, er hoće *adet* da ga grliš /, *Hamajliju* ja ću nosit /, od *kadune* ja sam vile /, s kom me rodi *čelebija /*, pod *čengije* da se pjeva /, i *beitim* da se slaviš /, me *tekije* lijepu zgradu /, tvoj *teferič* da tuj staviš /, dat ću t' kožu *kaplan–posta /*, da njom *pendžer* tvoj uresiš /, *benum džanum* čin'mo *hesap /*, *Đel* na *čardak /*, Ma bojnice, *čik mejdane /*, *đure šelum*, slatko dosti /, *Jarali oldum* sa svih strana«. U spjevu je i ramazan, muslimanski mjesec posta, i mesno jelo *čebab* (zapravo *čevap*), i *mehćema* (sudnica), i pašmaga (papuča), i *zulum*, i *ćafir* (nevjernik) itd., itd.

Važnija od korištenja bošnjačkog jezika jest činjenica da Đurđević kreativnim pjesničkim osjećajem i doživljajem stapa dva srodna govorna idioma i ostvaruje spjev trajne vrijednosti, koji i danas zrači značenjem i smislom produbljene sklonosti i prožetosti hrvatskoga i bošnjačkog muslimanskog naroda, jer se zapravo radi o jednome narodu dviju vjerskih ispovijesti, a koje nisu bile zaprekom Đurđeviću u XVII. stoljeću da svoje pjesničke emocije povjeri muslimanskom bradatom redovniku.

Ljubavno jadovanje u »Dervišu« iz petrarkističke je poezije, i Đurđevićevo pretjerivanje u tom smjeru epitet je barokne bujnosti. Pjesnik svog derviša vodi kroz labirinte emotivnog proživljavanja i racionalnog dovijanja, uz evokaciju ljubavničke žudnje sa psihičkim i fizičkim stradanjima neutješnog zaljubljenika: »Svaka rados benden điti (pobježe od mene) / er sveđ imam na pameti / gordost od tve oholasti; / *benum rahum* (dušo moja) ... / čemeran sam Dedo derviš!« Zatim slijedi još jedna varijanta fizičke muke derviša, jer mu ni cviljenje nije pomoglo, te nemilost ljubljene »vas moj život izbastisa (izgazi) ... / ja sam Dedo skončan derviš!« Tijelo mu se lomi i fizički kopni: »od ljuvene gorke bijede / Dedo hljeba ni čebaba / nelagodan već ne jede, / a ti zlom se mojijem gojiš«.

I kad bi tužna drama mogla prerasti u nesreću, pjesnik Đurđević priskače parodijom u pomoć dervišu, koji u monodramskoj glumi, zazivajući sućut gledalaca »ni se igra ni raduje / neg se u prsi stijenom lupa«. Zatim smiješna situacija postaje satiričnom: »Plaćan Dedo već ne ruča / niti veće kafu srka, / neg gologlav, bez papuča / po najvećem snijegu trka / cić plamena kim ga goriš«. Možda se najbolje Đurđević na usta derviša narugao naivnostima petrarkističke ljubavne poezije strofom: »Samo pijem i noć i dan / ljuti šerbet mojih suza, / er se ćutim jaoh probadan / od ljuvenih tvih mamuza, / kim nada mnom ti gospodiš — / izboden sam Dedo derviš!« Tu ima i jedna anticipacijska slika koju je s istim smislom koristio poneki boemski pjesnik našeg vremena između dvaju svjetskih ratova, opijevajući kako se po barovima u ljubavnom transu ispija opojna tekućina iz male lakirane ženske cipelice. Evo kako je Đurđević dočarao tu ljubavnu harlekinsku domislicu: »Ja bih htio, moja draga, / cić ljubavi tve jedine / da mi 'e čaša dva pašmaga (papuča) / kôm bih činio tebi aškine« (zdravice).

Nakon rugalačkog parodijskog, Đurđević vraća svog junaka u pravi dramski krešendo, u prihvaćanje i najtežih moralnih katarzi i fizičkih muka, pod uvjetom obostranog ljubavnog užitka: »Nu ako mi ć' obećati / k tebi da me ć' ti prigrlit, / za te ću se đaur (kršćanin) zvati, / za te rezat, za te prlit, / tać ako me obeseliš — / nesretan sam Dedo derviš!« U ovoj strofi se Đurđević dodiruje s bosanskim muslimanskim pjesnikom Mehmedom s kraja XVI. stoljeća, koji također u osmercu ima poznatu aljamiado pjesmu: »Ah, nevista, dušo moja«. Drugi njen stih glasi: »daj mi da se obeselim«, a u Đurđevića taj dodirni stih glasi »tać ako me obeseliš«, pa i ova sličnost nudi pretpostavku da je Đurđević upoznao u Dubrovniku, jer nije poznato da je putovao u Bosnu, pravog derviša pjesnika, ili Bošnjaka ljubitelja i kazivača poezije koji mu je postao medijem za pisanje »Derviša«. U citiranoj Mehmedovoj pjesmi sa šest kvartina ima udvaračkog aljamiadskog trpljenja u ljubavnom iščekivanju: »doklam ne izišla duša, / daj mi da se poveselim /.../ Ne mori me, prosim tebe, / izgubil sam ja sam sebe.« Bilo bi zanimljivo istražiti kako su u muslimansku aljamiado pjesmu iz XVI. stoljeća dospjeli kajkavski oblici »prosim« i »izgubil sam«.

Finalnih pet sektina »Derviša« u znaku su monodramskog obrata, u kojem Đurđevićev zaljubljenik iz temelja mijenja raspoloženje. Od atributa »nesretan« u posljednjoj strofi sentimentalnog moljakanja naklonosti ljepotice, derviš se mijenja u osviještenog i samouvjerenog subjekta: »ja sam Dedo gnjevan derviš!« I još dalje ide u preciziranju svog izmijenjenog odnosa prema nedohvatnoj vili: »Čafir dušman sad mi jesi«. Zatim u stilu barokne didaktike na usta derviša Đurđević izriče osudu ženske oholosti naspram onih koji naivno hlepe za čarovitom ljetopom: »Proklet svaki čovjek da je / ki se u žensku glavu uzda / kâ za ljubav hić ne haje; / zato, Dedo, volju obuzda' / dokle bolje ti promisliš — / slobodan sam Dedo derviš!«

I to bi bilo dovoljno za poantu, jer je autor svog junaka proveo kroz šibe uzaludne ljubavne žudnje, i mučenje njegova duha i tijela, da bi privolio odabranicu na ljubavni čin, ali uzaman, do konačne snage za gnjev i za spoznaju da nakon svega ostaje ono što je najvrednije: »slobodan sam Dedo derviš!« Pa ipak Đurđević dodaje još jednu strofu u završnici ovog spjeva, kojom vrši inventuru preostalih osjećanja njegova junaka. Prvo utvrđuje da se je spram ljepotice sasvim ohladio: »Već za tebe ne uzdišem«, a kad je tako, onda će se lako riješiti tereta koji je bio na se natovario: »veće te se kurtališem«. I kad se je spasio od nepodnih ljubavničkih muka, u dervišu, odnosno u autoru spjeva Đurđeviću javila se potreba apostrofirati i neku kaznu koju zaslužuje ljepotica srca kamenoga: »idem na te dozvat teptiš« (kaznu, jer od svih velikih emocija i maštovitih ašiklijskih nadahnuća, da bi se ganulo srce okrutnice, ostalo je tek ljuto–gorko osjećanje: »rasrčen sam Dedo derviš!«

Iako je sadržaj motorna snaga »Derviša«, jezik ovog spjeva je njegov ures i ukras, kvalitet koji i danas privlači lingvističku i aktualnu političku pozornost, jer Đurđevićev spjev iz XVII. stoljeća spomenik je interferencije dvaju srodnih jezičnih i pjesničkih idioma — dubrovačkog hrvatskog postpetrarkističkog baroka i bošnjačkog muslimanskog aljamiado pjesničkog izraza, u kojem je uz ljubavni i religiozno–didaktični karakter bila naglašeno prisutna i svijest o povezanosti s »nevirnicima«, svojom istokrvnom kršćanskom braćom u Bosni i šire. Sve do danas nitko bolje od Đurđevića nije taj aspekt iskazao jezikom i sadržajem kakav je u »Dervišu«. Zbog toga Đurđevićev spjev sam sebi stvara mjesto i u bosansko–hercegovačkoj muslimanskoj književnosti.

Ovo djelo nadživjelo je svoje vrijeme pa i nadmašilo barokne okvire hrvatske i bosanske muslimanske poezije XVII. stoljeća likom simpatičnog antijunaka, ljubavnog Don Kihota koji svoju zaljubljenost odijeva u klaunsku tužnu sudbinu, toliko blisku europskom duhu XIX. i XX. stoljeća. Derviš asocijativno ima svoju subraću u Pagliacciu Ruggiera Leoncavalla i u Cyranou de Bergeracu Edmonda Rostanda, s tim što je Đurđević dva stoljeća prije europskih pjesnika svom dervišu dao osebjune atribute autoironijskog zaljubljenika i dramski izbrušenog subjekta, koji je znao ne samo humorom nego i snagom oduprijeti se degradaciji svojih bogatih emocija i otkrivenih prostora duše i tijela.

Đurđevićev »Derviš« u stilu dubrovačke varijante književnog baroka ima izrazite atribute krasnorječivosti s obiljem ukrasa, patetike koja nosi dramske naboje, ali kojih se autor s lakoćom oslobađa, razvijajući bogatu skalu sadržajnih i jezičnih obrata, artificijelnih skokova iz jednog psihološkog stanja u drugo. Jezična osmoza između dubrovačkog i bošnjačkog govora značajno je barokno iznenađenje pomoću kojeg je u »Dervišu« Stjepo Đurđević promišljeno marinistički impresionirao svoje suvremenike.

Kao što se u baroknoj arhitekturi XVII. stoljeća u gradnji dvoraca i crkava ponavljanjem ukrasnih stupova stvara dojam bogate kićenosti, tako i Đurđević u gradnji svog spjeva, u stvaranju osmeračkih sekstina s blagim varijantama razlika ponavlja iz strofe u strofu svoj početni kićeni stih »Ja sam Dedo ašik derviš!« U spjevu ima takvih pedeset i jedan osmerački pjesnički stup, na kojima čvrsto stoji ova barokna pjesnička palača. Iako se služi istom formom, u svaki taj noseći stih Đurđević inkorporira baroknu nijansu razlike, pa se osnovnoj sintagmi »Dedo ašik derviš« dodaju ili mijenjaju atributi koji pobliže dočaravaju psihološko i fizičko stanje naslovnog junaka. Tako je on prvo *ašik*, zatim *smamljen*, pa *uvrijeđen*, *zlovoljan*, *jadni*, *žalostan*, *zanesen*, *trudan*, *bijedan*, *ustrijeljen*, potom *sužan*, *mučan*, *jakostan*, *tamašan*, *sharan*, *gizdav*, *plemenit*, *razuman*, *milostiv*, *dobrostitiv*, *blagodar*, *ljubežljiv*, *praznoruk*, *uhiljen*, (tj. ojađen), te *plačan*, *zatočnik*, *umoren*, *izranjen*, *bolan*, *porażen*, *pravoduh*, *poružen*, *nebog*, *poginuo*, *izgorjen*, *tužan*, *pogubljen*, *čemeran*, *skončan*, *otrovan*, *lačan*, *pogrđen*, *urušen*, *izboden*, *žalostan*, *nesretan*, *gnjevan*, *jedovit*, i na kraju *slobodan* i *rasrčen*.

U jezičnom i sadržajnom bogatstvu ima u »Dervišu« i prazne krasnorječitosti, i glumljene patetike; ima ukrasa na štetu sadržaja i jasnoće, ima kićenosti i bombastičnog razmetanja riječima i figurama, ali ta sva maniristička obilježja pjesničkog baroka XVII. stoljeća Đurđević je dao s mjerom, u kojoj je prevagnula izvorna umjetnička inspiracija. Jer osebusni Đurđevićev zaljubljenik služi se lirskim i produhovljenim misaonim iskazima, da bi razbudio ukipljenu ljepoticu. Zatim ironičnim i satiričnim domišljajima, patetičnim prijetnjama ranjavanja svog tijela, i gladovanjem hoće izazvati sućut ne samo odabranice, nego i prolaznika, do finalnog proklinjanja ženske glave »kâ za ljubav hič ne haje« i srditog odustajanja od svog utopijskog posla. U tome je i barokni raspon od lirskog zanosa do naturalističkog otkrivanja duše i tijela. Sve to s humornim i parodijskim retušom kontrastno dramski intonirano rezultiralo je djelom u kojem je autor, nastojeći se distancirati postao dvojnikom vlastitome liku, i u tome je posebna umjetnička zanimljivost i vrijednost »Derviša«, koji se kroz kalupe i klišeje barokne poezije XVII. stoljeća probio do spjeva općeljudske žudnje za ljepotom koja je nedohvatna. U toj estetskoj i filozofskoj spoznaji leži i Đurđevićev dug petrarkistima i njihovoj temi neuslišane ljubavi. Tu temu Đurđević je na originalan način u »Dervišu« osvijetlio u isto vrijeme čeznući za ljubavnim ostvarenjem, i smijući se tragikomičnom stanju neutješnog zaljubljenika.